

POLİSLERDE TÜKENMİŞLİK VE GÖRÜLEN PSİKOLOJİK BELİRTİLER

Yrd.Doç.Dr Bülent GÜNDÜZ
Mersin Üniversitesi Eğitim Fak.
Eğitim Bilimleri Bölümü
Psikolojik Dan. ve Rehb. A.B.D.
bgunduz27@yahoo.com

Yrd.Doç.Dr Zülal ERKAN
Mersin Üniversitesi Eğitim Fak.
Eğitim Bilimleri Bölümü
Psikolojik Dan. ve Rehb. A.B.D.

Yrd.Doç.Dr. Nurcan GÖKÇAKAN
Mersin Üniversitesi Eğitim Fak.
Eğitim Bilimleri Bölümü
Psikolojik Dan. ve Rehb. A.B.D.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, polis memurlarının tükenmişliklerini ve psikolojik belirti düzeylerini incelemektir. Araştırmada Mersin İl Emniyet Müdürlüğüne bağlı çeşitli birimlerde görev yapan 201 polise Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE) ve Kısa Semptom Envanteri (KSE) uygulanmıştır. Verilere Tek Yönlü Varyans Analizi ve t testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, literatür ışığında tartışılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Tükenmişlik, Polisler, Psikolojik Belirtiler

ABSTRACT

The aim of this study to examined the level of the burnout and psychological symptoms of the policeman. 201 policemen attending various departments of Mersin province security units had been administred Maslach Burnout Inventory (MBI) and Brief Symptom Inventory (BSI). Analysis of variance and t-test were used for statistical analysis of data. The findings were discussed under the light of literature and some suggestions were made.

Anahtar Kelimeler : Burnout, Polismen, Psychological Symptoms

GİRİŞ

Güven ve düzen, insanoğlunun biyolojik gereksinimlerinin karşılanmasından sonra beliren ve doyurulması gereken ihtiyaçlarından başlıcalarıdır. Kendini yaşadığı toplumda güven ve huzur içinde bulan bireyler, kişisel ve sosyal gelişim için çaba sarf edip daha kolay değişebilirler. Toplumsal yaşantıda bu ihtiyaçların giderilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasında ve korunmasında kuşkusuz başlıca rol polisler düşmektedir.

Teknolojik (maddi) gelişmelerin baş döndürücü bir hızla arttığı günümüz dünyasında ve özellikle ülkemizde, birey ve toplum olarak bu değişimlere aynı hızla uyum sağlanamamaktadır. Bu gelişmelerin yanı sıra ortaya çıkan kontrolsüz ve hızlı nüfus artışı, göçler, işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler gibi nedenlerle toplumda güven ve asayışı sağlamak daha da güçleşmektedir.

Toplumda yaşayan insanların uymak zorunda oldukları bazı kurallar vardır ve toplumsal barış ancak o toplumda yaşayan her bireyin, sorumluluklarını yerine getirmesi ve kurallara uyması ile sağlanabilir (Demirci ve ark., 2005). Üyelerinin özgür ve sorumlu vatandaşlar olarak toplumsal yaşama katıldığı demokratik ve gelişmiş ülkelerde polis teşkilatlarının çalışma koşulları daha rahat olurken; bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde gerek toplumsal, ekonomik ve hukuki faktörlerden, gerekse polis mesleğini icra edenlerin seçimi, eğitilmesi ve denetimi gibi faktörlerden

kaynaklanan etmenlerden dolayı emniyet problemleri daha yoğun hissedilebilmektedir. Tüm bunların üstüne polis memurlarının yoğun ve düzensiz çalışma saatleri, düşük gelir, rol belirsizliği, ast-üst ilişkilerindeki problemler eklenince sağlıklı ve kaliteli bir hizmet sunmak güçleşebilmektedir.

Toplumsal yaşamın vazgeçilmez hizmet alanları olan eğitim, sağlık ve emniyet bu hizmetleri yerine getiren meslek çalışanları açısından önemli zorlukları içermektedir. Toplumla ve insanlarla iç içe olmayı gerektiren ve bireylerin yaşam alanlarına dair temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olan bu meslekleri yürütenlerin ortaya koydukları performans sürekli olarak gündeme gelmekte, bunların içinde polis memurları sıklıkla medyanın haber başlıkları arasındaki yerini almaktadır. Diğer taraftan, yukarıda belirtilen meslek alanlarına eleman seçme konusunda getirilebilecek eleştiriler (yetenek ve becerilere uygunluk, psikolojik dayanıklılık, mesleği isteyerek seçme vb) polis memurları için de geçerli olmakla birlikte, hizmet süreci içinde üzerinde en fazla eleştiri yapılan, ancak bilimsel çerçevede en az çalışma yapılan meslek grubunu da emniyet mensupları oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanlara doğrudan hizmet vermeyi hedefleyen ve bu süreçte önemli problemler yaşayan öğretmenler (Gündüz, 2004; Özer ve Gökçakan, 1999; Tümkaya, 1996), hemşire (Sever, 1997; Demir, 1995) ve doktorlar (Arslan ve ark.,1996; Babayiğit, 1996; Karlıdağ, 1998) üzerinde çalışmalar yapılırken polislerle ilgili olarak yerli ve yabancı çok az araştırma bulunmaktadır. Sınırlı bir örneklem grubuyla yapılan çalışmada Gençdoğan ve Uzun (2003), 93 çevik kuvvet polisinin cinsiyet, medeni durum, hizmet süresi ve yaş değişkenleri çerçevesinde anksiyete, tükenmişlik ve psikolojik belirti düzeylerini incelemişlerdir. Diğer bir çalışmada da (Demirci ve ark.,1995), polis okulu ve polis meslek yüksek okulu mezunu 106 polis memurunun kişilerarası ilişki tarzları ve saldırganlık durumları karşılaştırılmıştır.

Emniyet personeliyle ilgili çalışmaların neden az olduğu sorusu başka bir araştırmanın konusu olmakla birlikte, özellikle intihar oranının fazla olduğu, polis memurlarının farklı değişkenler açısından ele alındığı bilimsel incelemelere daha fazla ihtiyaç olduğu ortadadır. Buradan hareketle bu çalışmada, polis memurlarında tükenmişlik ve psikolojik belirti düzeylerinin cinsiyet, çalışılan birim, çalışma saati, sosyal destek ve mesleğe giriş nedeni değişkenleri çerçevesinde incelenmesi ve elde edilen bulgular kapsamında somut öneriler getirerek bu alandaki ihtiyaca katkı sağlanması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın verileri, 2005 yılında Mersin ilinde çeşitli birimlerde görev yapan 201 polis memurundan elde edilmiştir. Araştırma kapsamına giren polislerin çeşitli değişkenlere göre dağılımı Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo-1
Araştırma Kapsamına Giren Polislerin
Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımları

Cinsiyet	N	%
Bayan	19	9,5
Erkek	182	90,5
Mesleği Seçme Nedeni		
İsteyerek	129	64,2
Diğer	72	35,8
Birim		
Karakol	58	28,9
Operasyonel	47	23,4
Destek	96	47,8
Çalışma Saati (Hafta.)		
40-59 saat	34	16,9
60-79 saat	136	67,7
80 saat ve üzeri	31	15,4
Sosyal Destek		
Var	82	40,8
Yok	119	59,2
Toplam	201	100.00

Çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu (n=182, %90,5) polislerin çalıştığı birimler, görev alanları ve yapılan işin niteliği açısından üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; karakollar (n=58), %28,9), operasyonel* (n=47, %23,4) birimler ve destek** (n=96, %47,8) birimleridir. Polislerin %59,2'si (n=119) bir sorunla karşılaştıklarında sosyal destek almadıklarını ifade ederken, çalışma saatine göre çoğunluğun 60-79 saat (n=136, %67,7) çalıştığı onları sırası ile 40-59 saat (n=34, %16,9) ve 80 ve üzeri saat (n=31, 15,4) çalışanların izlediği görülmektedir. Araştırma kapsamındaki polis memurlarına işe giriş nedenleri sorulduğunda çoğunluğun (n=129, %64,2) isteyerek mesleğe girdiği, geri kalanların ise (n=72, %35,8) diğer nedenlerle (tesadüfen, işsiz kalmamak için, ailenin isteğiyle vb.) polis oldukları anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada polislerin tükenmişliğini ölçmek için Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE) ve psikolojik belirtileri değerlendirmek için Kısa Semptom Envanteri (KSE) uygulanmıştır.

* Bireysel /toplumsal içerikli suç ya da olaylara müdahale gerektiren asayiş, terörle mücadele, özel hareket, çevik kuvvet, kaçakçılık ve organize suçlar gibi birimlerde görev yapan polis memurları

** İl Emniyet Müdürlüğüne bağlı trafik tescil, pasaport, özel güvenlik, koruma, polis evi vb. şubelerde görev yapan polis memurları

Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE)

Araştırmada, öğretmenlerin tükenmişliğini değerlendirmek üzere Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE) kullanılmıştır. MTE, özellikle yüz yüze ilişki gerektiren ve insanlara doğrudan hizmet vermeyi amaçlayan meslek alanları için geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Toplam 22 madde ve üç alt ölçekten meydana gelmektedir. Bu alt ölçeklerden “*duygusal tükenme (emotional exhaustion)*” alt ölçeği, 9 maddeden oluşmakta ve bireyin mesleğinde duygusal olarak yıpranmasını tanımlamaktadır. Kişinin iş ortamında bakım ya da hizmet verdiği kişilere duygudan yoksun bir şekilde davranması olarak tanımlanabilen “*duyarsızlaşma (depersonalizasyon)*” alt ölçeği 5 maddeden ve iş yerinde bireyin başarı duygusunda azalma olarak ifadelendirilen “*kişisel başarı, (personal accomplishment)*” alt ölçeği de, toplam 8 maddeden oluşmaktadır.

Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE), başlangıçta doğrudan insanlara hizmet vermeyi gerektiren sağlık çalışanları için geliştirilmiş, ancak daha sonra öğretmenlik, polislik, avukatlık gibi meslek çalışanlarının tükenmişlik sendromunun araştırılması için de kullanılmaya başlanmıştır. Uygulama yapılan meslek alanına göre ölçek maddelerinde “insanlar” “hasta”, “danışan” ya da “öğrenci” kelimeleri kullanılabilir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001).

MTE'nin Türkçe uyarlaması Ergin (1992) tarafından yapılmış olup, doktor ve hemşireler üzerinde yapılan çalışmada Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı “*duygusal tükenme (DT)*”, “*duyarsızlaşma (DY)*” ve “*kişisel başarı (KB)*” alt ölçekleri için sırasıyla .83, .65 ve .72 bulunmuştur. Aynı çalışmada hesaplanan test-tekrar test güvenilirlik katsayıları ise sırasıyla .83, .72 ve .67 olarak bulunmuştur. Gündüz (2004) öğretmenlerle yaptığı çalışmada MTE'nin güvenilirliğini hesaplamak için orijinalinde olduğu gibi her alt ölçek için iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Analizler sonucunda “*duygusal tükenme*”, “*duyarsızlaşma*” ve “*kişisel başarı*” alt ölçekleri için Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .83, .63 ve .80 olarak bulunmuştur.

Kısa Semptom Envanteri-KSE (Brief Symptom Inventory-BSI)

53 maddeden oluşan ve Likert tipi bir kendini değerlendirme ölçeği olana KSE çeşitli psikolojik belirtileri taramak için kullanılmaktadır. KSE, SCL-90-R'nin (Symptom Check List) kısa formudur. SCL-90-R'nin dokuz faktöre dağılmış olana 90 madde arasından, her faktörde en yüksek yükü almış toplam 53 madde seçilmiş ve benzer yapıda kısa bir ölçek elde edilmiştir. KSE de tıpkı SCL-90-R'de olduğu gibi 9 alt ölçek, ek maddeler ve 3 global indeksten oluşur. Bunlar; Somatizasyon (S), Obsesif-Kompulsif Bozukluk (OKB), Kişiler Arası Duyarlık (KD), Depresyon (D), Anksiyete Bozukluğu (AB), Hostilite (H), Fobik Anksiyete (FB), Paranoid Düşünceler (PD) ve Psikotizm (P); Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi (RCİ), Belirti Toplamı İndeksi (BTİ) ve Semptom Rahatsızlık İndeksi (SRİ). KSE'de her bir alt ölçek için ayrı ayrı puanlar elde edilebildiği gibi üç indeks için de puan elde edilebilmektedir. Bunlardan Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi envanterin tümünden elde edilen puanların soru sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. RCİ sınırları 0 ile 1 arasında olanların psikolojik belirti düzeyleri düşük, 1'den büyük olanların ise yüksek kabul edilmektedir.

Derogatis (1992) tarafından kısaltılan KSE'nin Türkçe'ye uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Şahin ve Durak (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin toplam puanlarından elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları 0.96 ve 0.95, alt ölçekler

için elde edilen katsayılar ise 0.55 ile 0.86 arasında değişmektedir. Yapılan üç ayrı çalışma sonucunda envanterin alt ölçeklerinin ve üç global indeks puanlarının Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ile 0.16 ve 0.42 arasında, Strese Yatkınlık Ölçeği ile 0.24 ve 0.36 arasında, UCLA-Yalnızlık Ölçeği ile -0.34 ve -0.57 arasında, Beck Depresyon Envanteri ile ise 0.34 ve 0.70 arasında korelasyonlar gösterdiği belirlenmiştir (Akt: Savaşır ve Şahin, 1997).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, Mersin’de çeşitli birimlerde görev yapan polis memurlarından elde edilmiştir. Ölçme araçları, Mersin Emniyet Müdürlüğü’nün düzenlediği Genel Geliştirme Eğitimi çerçevesinde araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Veriler SPSS İstatistik programının 11. versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya katılan polislerin Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE) ve Kısa Semptom Envanteri (KSE) puan ortalamalarına ilişkin bir farklılaşma olup olmadığına yönelik bulgular verilmiştir. İzleme kolaylığı açısından, MTE ve KSE alt ölçeklerine ilişkin analiz sonuçları aynı tablo içinde yer almıştır.

Cinsiyete Göre Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler

Polislerin MTE ve KSE alt ölçek puanlarının cinsiyetlerine göre farklı olup olmadığı bağımsız gruplar için t-testi ile analiz edilmiş ve sonuçlara ilişkin ortalama (X), standart sapma (S) ve “t” değerleri Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2: Polislerin Cinsiyetlerine Göre MTE ve KSE Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma ve “t” Değerleri

MTE	Gruplar	n	\bar{X}	S	“t”	p
Duyusal Tükenme	Kadın	19	13.7	5.35	1.32	.198
	Erkek	182	12.0	5.62		
Duyarsızlaşma	Kadın	19	3.52	2.56	.209	.836
	Erkek	182	3.39	2.79		
Kişisel Başarı	Kadın	19	17.5	4.42	-1.56	.131
	Erkek	182	19.2	5.29		
KSE						
Somatizasyon	Kadın	19	5.05	4.75	.876	.391
	Erkek	182	4.05	4.40		
Obs.-Komp.	Kadın	19	7.63	3.81	1.54	.136
	Erkek	182	6.18	4.49		
Kişiler arası ilişki	Kadın	19	3.94	3.04	.265	.793
	Erkek	182	3.75	3.00		
Depresyon	Kadın	19	4.52	4.10	-.511	.614
	Erkek	182	5.03	4.69		
Anksiyete	Kadın	19	4.89	3.85	.688	.499
	Erkek	182	4.25	4.02		
Hostilite	Kadın	19	2.36	1.94	-1.15	.259
	Erkek	182	2.93	2.70		
Fobik anksiyete	Kadın	19	2.57	2.29	1.06	.288
	Erkek	182	1.98	2.32		
Paranoid düşünceler	Kadın	19	6.21	2.61	.473	.640
	Erkek	182	5.89	3.87		
Psikotizm	Kadın	19	3.84	3.13	.301	.766
	Erkek	182	3.61	3.07		
Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi (RCI)	Kadın	19	.774	.426	.514	.608
	Erkek	182	.714	.514		

Tablo-2 incelendiğinde, kadın polislerin Maslach Tükenmişlik Envanteri ve Kısa Semptom Envanteri alt ölçek puan ortalamaları erkek polislerden fazla olmasına karşın bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Elde edilen ortalamalar açısından, kadın polislerde daha fazla tükenmişlik ve psikolojik belirti görülmesine karşın bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Çalıştıkları Birimlere Göre Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler

Polislerin MTE ve KSE alt ölçek puanlarının çalıştıkları birimlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Polislerin Çalıştıkları Birimlere Göre MTE ve KSE Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin ANOVA Sonuçları

MTE	Gruplar	n	\bar{X}	S	F	p
Duygusal Tükenme	Karakol	58	13.96	5.20	4.55	.012
	Operasyonel	47	11.93	5.81		
	Destek	96	11.21	5.53		
Duyarsızlaşma	Karakol	58	3.72	2.94	2.28	.104
	Operasyonel	47	3.89	3.06		
	Destek	96	2.97	2.44		
Kişisel Başarı	Karakol	58	18.65	5.16	2.47	.087
	Operasyonel	47	18.02	3.75		
	Destek	96	19.93	5.77		
KSE						
Somatizasyon	Karakol	58	5.50	4.94	4.97	.008
	Operasyonel	47	2.85	2.96		
	Destek	96	3.96	4.53		
Obs.-Komp.	Karakol	58	7.43	4.52	2.62	.075
	Operasyonel	47	5.70	3.93		
	Destek	96	5.95	4.55		
Kişiler arası ilişki	Karakol	58	4.41	3.05	2.48	.086
	Operasyonel	47	3.12	2.66		
	Destek	96	3.69	3.06		
Depresyon	Karakol	58	6.03	4.79	2.09	.126
	Operasyonel	47	4.59	4.62		
	Destek	96	4.55	4.48		
Anksiyete	Karakol	58	5.50	4.30	5.15	.007
	Operasyonel	47	3.04	2.63		
	Destek	96	4.21	4.18		
Hostilite	Karakol	58	3.81	3.23	5.33	.006
	Operasyonel	47	2.61	2.16		
	Destek	96	2.44	2.32		
Fobik anksiyete	Karakol	58	2.53	2.50	3.54	.031
	Operasyonel	47	1.34	1.73		
	Destek	96	2.09	2.40		
Paranoid düşünceler	Karakol	58	6.65	3.84	1.57	.210
	Operasyonel	47	5.51	3.50		
	Destek	96	5.68	3.82		
Psikotizm	Karakol	58	4.15	3.23	1.59	.205
	Operasyonel	47	3.76	3.02		
	Destek	96	3.26	2.97		
Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi (RCİ)	Karakol	58	.868	.531	3.97	.020
	Operasyonel	47	.614	.414		
	Destek	96	.717	.516		

Tablo 3’de görüldüğü gibi, çalışma birimleri farklı polislerin MTE’nin “duygusal tükenme” alt ölçek puanları ile KSE’nin “somatizasyon”, “anksiyete” “hostilite” ve “fobik anksiyete” alt ölçek ile rahatsızlık ciddiye indeks puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Alt ölçek puanları arasında

gözlenen anlamlı düzeydeki bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacı ile verilere Tukey testi uygulanmıştır.

Tukey testiyle elde edilen sonuçlara göre, “duygusal tükenme” alt ölçeğinde karakollarda görev yapan polislerin destek şubelerinde çalışan polislerden daha fazla duygusal tükenme yaşadıkları görülmüştür [$F(3,197) = 4.55$; $p > .05$]. KSE'nin somatizasyon [$F(3,197) = 4.97$; $p > .01$], anksiyete [$F(3,197) = 4.15$; $p > .01$], “hostilite” [$F(3,197) = 5.33$; $p > .01$] ve “fobik anksiyete” [$F(3,197) = 3.54$; $p > .05$] alt ölçekleri ile rahatsızlık ciddiyet indeksi [$F(3,197) = 3.97$; $p > .05$] puanlarında fark karakollarda çalışan polislerle operasyonel birimlerde görev yapan polisler arasında karakol polislerinin aleyhine çıkmıştır. Buna göre karakollarda güvenlik hizmeti veren polisler diğer birimlerdeki polislerle göre hem daha fazla tükenmekte hem de psikolojik belirti düzeyleri daha fazladır denilebilir.

Çalışma Saatlerine Göre Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler

Polislerin çalışma saatlerine göre MTE ve KSE alt ölçek puanlarının farklılaşp farklılaşmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Polislerin Çalışma Saatine Göre MTE ve KSE Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin ANOVA Sonuçları

MTE	Gruplar	n	\bar{X}	S	F	p
Duygusal Tükenme	40-59	34	9.97	4.22	3.28	.040
	60-79	136	12.7	5.67		
	80 ve üzeri	31	12.4	6.21		
Duyarsızlaşma	40-59	34	3.26	2.72	.454	.636
	60-79	136	3.35	2.74		
	80 ve üzeri	31	3.84	2.95		
Kişisel Başarı	40-59	34	18.9	4.52	1.19	.305
	60-79	136	18.9	5.41		
	80 ve üzeri	31	20.5	5.11		
KSE						
Somatizasyon	40-59	34	3.62	3.35	.735	.481
	60-79	136	4.41	4.69		
	80 ve üzeri	31	3.58	4.36		
Obs.-Komp.	40-59	34	6.38	3.57	2.11	.123
	60-79	136	6.65	4.61		
	80 ve üzeri	31	4.84	4.37		
Kişiler arası ilişki	40-59	34	4.15	2.66	2.27	.106
	60-79	136	3.91	3.07		
	80 ve üzeri	31	2.74	2.90		
Depresyon	40-59	34	4.56	3.86	1.69	.186
	60-79	136	5.38	4.84		
	80 ve üzeri	31	3.77	4.35		
Anksiyete	40-59	34	3.74	3.22	1.35	.260
	60-79	136	4.63	4.21		
	80 ve üzeri	31	3.55	3.78		

KSE	Gruplar	n	X	S	F	p
Hostilite	40-59	34	3.06	1.92	1.36	.257
	60-79	136	3.00	2.83		
	80 ve üzeri	31	2.16	2.40		
Fobik anksiyete	40-59	34	2.21	2.20	.099	.906
	60-79	136	2.01	2.29		
	80 ve üzeri	31	2.03	2.68		
Paranoid düşünceler	40-59	34	6.50	3.66	1.83	.162
	60-79	136	6.04	3.80		
	80 ve üzeri	31	4.81	3.64		
Psikotizm	40-59	34	3.56	2.61	.497	.609
	60-79	136	3.76	3.12		
	80 ve üzeri	31	3.16	3.37		
Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi (RCİ)	40-59	34	.712	.394	1.47	.232
	60-79	136	.750	.531		
	80 ve üzeri	31	.578	.494		

Tablo 4 incelendiğinde, polis memurlarının çalışma saatleri açısından MTE ve KSE alt ölçek puanları karşılaştırıldığında yalnızca duygusal tükenmişlik alt ölçeğinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir [$F(3,197) = 3.282; p > .05$]. Duygusal tükenmişlik alt ölçek puanları arasında gözlenen anlamlı düzeydeki bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacı ile verilere Tukey testi uygulanmış ve farklılığın 60-79 saat ($X = 12.7$) çalışan polislerle 40-59 saat ($X = 9.97$) çalışan polisler arasında çalışma saatleri az olanların lehine olduğu görülmüştür. Buna göre, haftalık çalışma süreleri 60-79 saat olan polisler en fazla duygusal tükenmişlik yaşayan grubu oluşturmaktadırlar. 80 ve üzeri saat ($X = 12.4$) görev yapan polis memurlarının da ortalamaları 40-59 saat görev yapanlardan fazla olmasına karşın bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır.

Sosyal Destek Açısından Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler

Sosyal destek alan ve sosyal destek almayan polislerin MTE ve KSE alt ölçek puanlarının cinsiyetlerine göre farklı olup olmadığı bağımsız gruplar için t-testi ile analiz edilmiş ve sonuçlara ilişkin ortalama (X), standart sapma (S) ve “ t ” değerleri Tablo-5’te verilmiştir.

Tablo 5: Sosyal Destek Değişkenine Göre Polislerin MTE ve KSE Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma ve “t” Değerleri

MTE	Gruplar	n	\bar{X}	S	“t”	p
Duygusal Tükenme	Destek var	82	10.5	4.92	-3.65	.000
	Destek yok	119	13.3	5.78		
Duyarsızlaşma	Destek var	82	3.17	2.47	-1.04	.298
	Destek yok	119	3.57	2.94		
Kişisel Başarı	Destek var	82	19.2	5.15	.363	.717
	Destek yok	119	19.0	5.30		
KSE	Gruplar	n	X	S	“t”	p
Somatizasyon	Destek var	82	3.86	4.03	-.772	.441
	Destek yok	119	4.34	4.69		
Obs.-Komp.	Destek var	82	5.86	3.95	-1.25	.211
	Destek yok	119	6.63	4.74		
Kişiler arası ilişki	Destek var	82	3.50	2.78	-1.08	.278
	Destek yok	119	3.95	3.13		
Depresyon	Destek var	82	3.82	3.64	-3.19	.002
	Destek yok	119	5.78	5.07		
Anksiyete	Destek var	82	3.73	3.40	-1.79	.074
	Destek yok	119	4.71	4.33		
Hostilite	Destek var	82	2.43	2.09	-2.10	.037
	Destek yok	119	3.18	2.93		
Fobik anksiyete	Destek var	82	1.89	2.01	-.813	.417
	Destek yok	119	2.15	2.51		
Paranoid düşünceler	Destek var	82	5.74	3.60	-.574	.567
	Destek yok	119	6.05	3.88		
Psikotizm	Destek var	82	3.20	2.83	-1.69	.093
	Destek yok	119	3.93	3.20		
Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi (RCİ)	Destek var	82	.642	.432	-1.74	0.82
	Destek yok	119	.769	.547		

Sosyal destek değişkenine göre polislerin alt ölçek puan ortalamaları karşılaştırıldığında (Tablo 5), duygusal tükenme [$t(199) = -3.65; p < .001$], depresyon [$t(199) = -3.19; p < .001$] ve hostilite (saldırganlık) [$t(199) = -2.10; p < .05$] alt ölçek puanları açısından sosyal destek alan polislerin lehine anlamlı düzeyde farklılık çıkmıştır. Bu sonuca göre, sosyal destek alan polis memurları daha az tükenmekte ve bu polislerde daha az psikolojik belirti görülmektedir denilebilir.

İşe Giriş Nedenlerine Göre Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler

Polislerin MTE ve KSE alt ölçek puanlarının işe giriş nedenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t-testi ile analiz edilmiş ve sonuçlara ilişkin ortalama (X), standart sapma (S) ve “t” değerleri Tablo-6’da verilmiştir.

Tablo 6: Polislerin İşe Giriş Nedenlerine Göre MTE ve KSE Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma ve “t” Değerleri

MTE	Gruplar	n	\bar{X}	S	“t”	p
Duygusal Tükenme	İsteyerek	129	11.4	5.40	-2.62	.010
	Diğer	72	13.5	5.72		
Duyarsızlaşma	İsteyerek	129	3.18	2.53	-1.44	.152
	Diğer	72	3.80	3.11		
Kişisel Başarı	İsteyerek	129	19.3	5.43	.947	.345
	Diğer	72	18.6	4.84		
KSE	Gruplar	n	X	S	“t”	p
Somatizasyon	İsteyerek	129	3.83	4.30	-1.30	.193
	Diğer	72	4.70	4.64		
Obs.-Komp.	İsteyerek	129	5.92	4.37	-1.70	.090
	Diğer	72	7.04	4.50		
Kişiler arası ilişki	İsteyerek	129	3.58	3.03	-1.21	.226
	Diğer	72	4.11	2.91		
Depresyon	İsteyerek	129	4.44	4.31	-2.13	.034
	Diğer	72	5.95	5.04		
Anksiyete	İsteyerek	129	3.91	3.88	-1.87	.064
	Diğer	72	5.02	4.13		
Hostilite	İsteyerek	129	2.68	2.58	-1.40	.162
	Diğer	72	3.23	2.72		
Fobik anksiyete	İsteyerek	129	2.04	2.40	.014	.988
	Diğer	72	2.04	2.20		
Paranoid düşünceler	İsteyerek	129	5.75	3.67	-.818	.414
	Diğer	72	6.22	3.92		
Psikotizm	İsteyerek	129	3.27	2.89	-2.20	.029
	Diğer	72	4.29	3.28		
Rahatsızlık Ciddiyet İndeksi (RCİ)	İsteyerek	129	.669	.499	-1.82	.069
	Diğer	72	.804	.511		

Araştırma kapsamındaki polislerin mesleğe giriş nedenlerine göre MTE ve KSE alt ölçek puan ortalamaları karşılaştırıldığında (Tablo 6), duygusal tükenme [$t(199) = -2.62; p < .05$], depresyon [$t(199) = -2.13; p < .05$] ve psikotizm [$t(199) = -2.20; p < .05$] alt ölçek puanları açısından mesleğe isteyerek girenlerin lehine anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuca göre, polisliğe isteyerek giren polis memurları daha az tükenmekte ve bu polislerde daha az psikolojik belirti görülmektedir denilebilir.

TARTIŞMA VE YORUM

Mersin İl Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı çeşitli birimlerde görev yapan polis memurlarında tükenmişlik ve görülen psikolojik belirti düzeyleri cinsiyet, çalışılan

birim, çalışma saati, sosyal destek ve mesleğe giriş nedeni değişkenleri çerçevesinde incelenmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre sonuçlara bakıldığında kadın polislerin tükenmişlik ve psikolojik belirti düzeyleri ortalamaları genel olarak erkek polislerden fazla çıksa da bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Örneklem grubu olarak yalnızca çevik kuvvet polislerinin alındığı benzer bir çalışmada Gençdoğan ve Uzun (2003), kadın polislerin daha fazla tükenmişlik yaşadıklarını ve bunun yanı sıra “obsesif kompulsif”, “kişilerarası ilişki duyarlılığı”, depresyon”, “anksiyete”, “hostilite”, “fobik anksiyete”, “paranoid düşünceler” ve “psikotizm” açısından erkek polislerden daha fazla problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen bu sonuçlara göre, toplumsal dinamikler ve gelişmişlik düzeyi çerçevesinde, iş ve özel yaşantılarında yüklendikleri sorumluluklar ve karşılaştıkları zorluklar nedeniyle (Tümekaya, 1996) kadın polislerin mesleklerini yürütürken erkeklere göre daha fazla problem yaşadıkları söylenebilir. Güçray (1994)’ın öğretim elemanları ve Tümekaya (1996)’nın öğretmenlerle yaptığı çalışmada kadınların psikolojik belirti düzeylerinin genel olarak erkek çalışanlardan fazla olması çalışan kadınların meslekleri ne olursa olsun, erkeklere oranla daha fazla problem yaşadıklarını ve psikolojik sağlıklarının bu durumdan daha yoğun etkilendiği söylenebilir.

Polislerin tükenmişlik ve psikolojik belirti düzeylerine çalışılan birim değişkenine göre bakıldığında, tükenmişlik ölçeğinin “duygusal tükenme” alt ölçeğiyle KSE’nin “somatizasyon”, “anksiyete”, “hostilite” ve “fobik anksiyete” alt ölçekleri ile “rahatsızlık ciddiyet indeksi” puanlarında fark karakollarda çalışan polislerin aleyhine çıkmıştır. Buna göre karakollarda güvenlik hizmeti veren polisler operasyonel ve destek birimlerinde görev yapan polisler göre hem daha fazla tükenmekte hem de psikolojik olarak daha fazla problem yaşamaktadırlar. Sonucun bu şekilde çıkmasında birimlerdeki çalışma koşullarının önemli etkisinin bulunduğu ifade edilebilir. Emniyetteki destek birimleri daha çok büro hizmeti niteliğinde olması nedeniyle bu birimlerde görev yapan polis memurlarının normal devlet memuru koşullarında çalıştıkları bu bağlamda suç ve suçlularla çok fazla ilişkili olmadıkları için daha az problem yaşadıkları söylenebilir. Diğer taraftan bireysel ya da toplumsal suç ve eylemlere dönük çalışmalar yapan operasyonel birimlerindeki polis memurlarının daha sistemli ve yapılandırılmış (olayın niteliğine göre kimin nerede neyi yapacağını belli oluşu) bir ortamda görev yapıyor olmaları, görev tanımlarının daha belirgin oluşu gibi faktörler nedeniyle daha az problem ve daha fazla iş tatmini yaşadıkları ifade edilebilir. Bunların yanı sıra, karakollarda çalışan polis memurlarının iş tanımlarının daha belirsiz oluşu, nitelik ve nicelik açısından ne ile karşılaşacağını bilemeyip her tür olaya müdahil olması, karşılaştığı olayların müdahale, takip, bürokratik işlerini kendilerinin yapıyor olmaları gibi faktörler bir arada değerlendirildiğinde bu birimde görev yapan polis memurlarının daha fazla stres faktörüyle yüz yüze geldikleri ve bu süreçte daha fazla problem yaşadıkları düşünülebilir.

Polislerin ortalama çalışma saatleri ile tükenmişlik ve psikolojik belirti düzeyleri ele alındığında, haftada “60-80 saat” görev yapan polislerin duygusal tükenmişliklerinin diğer gruptaki polislerden daha fazla olduğu görülmüştür. Çalışma saatlerine bağlı olarak işin getirdiği yükün artması polis memurlarının fiziksel ve duygusal enerjilerinin yitimine ve bunun sonucunda da yıpranmalarına yol açtığı söylenebilir. Eğitimciler (Sarros ve Sarros, 1987; Burke ve Greenglass, 1993) ve sağlık

çalışanlarıyla (Bennet ve Kelaher, 1994; Sever, 1997) yapılan çalışmalarda da çalışma saati ve iş yükünün tükenmişliği yordayan önemli değişkenler olduğu ifade edilmiştir.

Sosyal destek değişkenine göre polislerin ölçeklerden aldıkları puanlar karşılaştırıldığında “duygusal tükenme, “depresyon ve “hostilite (saldırganlık)” alt ölçek puanları açısından sosyal destek alan polis memurlarının lehine bir sonuçla karşılaşılmıştır. Bu sonuca göre, sosyal destek alan polis memurları daha az tükenmekte ve bu polislerde daha az psikolojik belirti görülmektedir. Benzer sonuçlar değişik meslek çalışanlarıyla yapılan araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Öğretmenlerle yapılan çalışmalarda (Cheuk ve Sai, 1995; Baysal, 1995; Abel ve Sevel, 1999) yönetici, çalışma arkadaşı ya da eş/aile desteği alan eğitimcilerin daha az tükendiklerini ve kendilerini daha başarılı bulduklarını ortaya koymuştur. Gündüz (2005), öğretmenlerin sosyal destek kaynakları ile tükenmişliklerini incelediği çalışmasında özellikle okul psikolojik danışmanından destek alan öğretmenlerin en az tükenen grubu oluşturduklarını belirtmiştir. Banka çalışanlarıyla yaptığı çalışmasında Ok (2002), arkadaşlarıyla her zaman iyi ilişkileri olan grubun duygusal tükenmişliklerin daha düşük olduğunu belirlemiştir. Paralel sonuçlar Gözüm (1996) ile Taormina ve Law’ın (2000) sağlık çalışanlarıyla yaptıkları araştırmalarda da görülmektedir. Bu çalışmalarda da sosyal destek gören hemşirelerin tükenmişliklerinin sosyal destek almayan gruba göre daha az olduğu görülmüştür.

Mesleği seçme nedenlerine göre sonuçlar değerlendirildiğinde, “duygusal tükenme”, “depresyon” ve “psikotizm” alt ölçek puanları açısından mesleğe isteyerek girenlerin lehine anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuca göre, polisliğe isteyerek giren polis memurları daha az tükenmekte ve bu polislerde daha az psikolojik belirti görülmektedir. Kuşkusuz bir işe isteyerek girip severek çalışmak her meslek için önemlidir. Ancak emniyet, sağlık ve eğitim gibi doğrudan insana ve topluma yönelik hizmet alanlarında bu önem bir kat daha artmaktadır. Psikolojik belirti düzeylerine ilişkin gerek polislerle gerekse de diğer meslek çalışanlarına ilişkin yeterli veri olmamakla birlikte; tükenmişlik açısından mesleği isteyerek seçen öğretmenlerin (Girgin, 1995; Baysal, 1995; Özer ve Gökçakan, 1998) ve hemşirelerin (Demir, 1995) daha az tükendikleri ve iş doyumlarının daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Öneriler

Polislerde tükenmişlik ve psikolojik belirtilerin ele alındığı araştırmanın sonuçlarına göre karakollarda görev yapan, çalışma saati fazla olan, sosyal desteği olmayan ve mesleği isteyerek seçmeyen polis memurlarının daha fazla tükendikleri ve daha fazla psikolojik belirtiler ortaya koydukları görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

- Toplumla iç içe ve sürekli temas halinde olmaları ve bu süreçte bir takım sorunlar yaşamalarına karşın üzerinde en az çalışma yapılan polislerle bilimsel nitelikteki araştırmaların nicelik ve niteliğinin artırılması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında sınırlı sayıda değişken üzerinde durulmuştur. Bundan sonraki çalışmalarda, terörün yoğun yaşandığı bölgelerde görev yapma, intihar eğilimi, stresle başa çıkma yöntemleri vb. değişkenlerin incelenmesi emniyet hizmeti sunan meslek çalışanlarının problemlerinin belirginleştirilmesi ve çözümlenmesine katkı sağlayabilir.

- Çalışılan birim açısından en fazla problemin yaşandığı karakollarla ilgili araştırmalar artırılmalıdır. Bu birimlerde görev yapan polislerin daha belirgin bir görev tanımına kavuşturulması, ücretlerinin tatmin edici bir seviyeye çıkarılması için makro düzeyde çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanı sıra başta bu birimlerdeki polis memurları olmak üzere, emniyet çalışanları ve yakınlarına öfke yönetimi, stresle başa çıkma, iletişim gibi konularda seminer ve konferansların yanı sıra grup çalışmalarıyla destek verilmelidir. Bu grup çalışmaları için psikolog ve psikolojik danışmanlarla sürekli bir işbirliği sağlanmalı; teşkilattaki psikolojik destek birimlerinin nicelik ve niteliği de hızla artırılmalıdır.
- Sosyal desteğin hem tükenmişliği hem de psikolojik belirtileri azaltmasına ilişkin sonuçlar dikkate alındığında, polislerin profesyonel düzeyde destek almaları konusunda düzenlemeler yapılmalıdır. Polisler, ruh sağlığı hizmeti alma konusunda teşvik edilmeli, mesleki kaygılarla bu birimlere başvuramayan memurların kaygıları azaltılmalıdır.
- Aşırı çalışma polis memurlarını önce fiziksel ve daha sonra duygusal olarak tüketmektedir. Doğal olarak tükenip yıpranan polislerin psikolojik semptomlar geliştirmeleri kolaylaşırken sundukları hizmetin kalitesi de azalmaktadır. Bu nedenle, işin niteliği ve yıpratma boyutu dikkate alınarak polislerin çalışma saatleri çağdaş yaşam standardına çekilmelidir.
- Mesleğe eleman seçilip yetiştirilirken, her meslek alanında olduğundan daha fazla özen gösterilmeli; bu süreç tüm siyasi müdahalelerden arındırılmalıdır. Alınacak personelin fiziksel, duygusal, sosyal ve motivasyonel açıdan uygun olup olmadığı bilimsel yöntemler ışığında değerlendirilmelidir. Mesleğin icrası sürecinde, yukarıda sözedilen psikolojik destek birimlerinin sürekli ve etkin çalışmalarıyla emniyet personeli izlenmeli ve süreç içinde problem yaşayan polislere müdahale edilirken, duruma göre polislerin başka alan ya da kurumlara yatay/dikey geçişleri kolaylaştırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abel, M.H. ve Sewell, J. (1999). Stress and burnout in rural and urban secondary school teachers, *Journal of Educational Research*, 92 (5), 287-293.
- Arslan ve ark. (1996). Tıpta uzmanlık öğrencisi hekimlerin tükenme düzeyleri, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7(1), 39-45.
- Babayiğit.İ., Z. (1996). Onkoloji alanında çalışmanın hekimlerin anksiyete ve depresyon düzeyi üzerindeki etkileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baysal, A. (1995). Lise ve dengi okul öğretmenlerinde tükenmişliğe etki eden faktörler, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bennet, L. ve Kelalaher, M. (1994). Longitudinal predictors of burnout in HIV/AIDS health professionals, *Aust-Jpublic Health*, 18(3),
- Burke, R.J. ve Greenglass, E.R. (1993). Work stress, role conflict, social support, and psychological burnout among teachers, *Psychological Reports*, 73, 371-380
- Cheuk, W.H. ve Sai, W.K. (1995). Stress, social support, and teacher burnout in Macau, *Current Psychology*, 14 (1), 42-46
- Demir, A. (1995), Hemşirelerin tükenmişlik (burnout) düzeyleri ve tükenmişliği etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas, 1995
- Demirci U. ve ark., (2005). Polis okulundan ve polis meslek yüksek okulundan mezun polis memurlarının kişiler arası ilişki tarzları ve anormal davranış (saldırganlık) durumlarının incelenmesi, *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 61-68.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik envanterinin uyarlanması, *7. Ulusal Psikoloji Kongresi*, Ankara
- Gençdoğan, B. ve Uzun, B. (2003). Çevik kuvvet polislerinin psikolojik belirti düzeyleri ile tükenmişlik ve anksiyete düzeylerinin incelenmesi (Sivas ili örneği), *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1),57-73.
- Girgin, G. (1995). İlkokul öğretmenlerinde meslekten tükenmişliğin gelişimini etkileyen değişkenlerin analizi ve bir model önerisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gözüm, S. (1996). Koruyucu sağlık hizmetlerinde görev yapan hemşire ve ebelerde iş doyumunu, tükenmişlik ve işe devamsızlığı etkileyen faktörlerin araştırılması, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Güçray, S.S. (1994). Öğretim elemanlarında kaygı, iş doyumunu ve psikolojik belirtiler, *1. Eğitim Bilimleri Kongresi*, Ç.Ü. Basımevi, Adana.
- Gündüz, B. (2004). Öğretmenlerde Tükenmişliğin Akılcı Olmayan İnançlar ve Mesleki Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gündüz, B. (2005). İlköğretim öğretmenlerinde tükenmişlik, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 152-166.
- Karlıdağ, R. (1998). Hekimlerde iş doyumunu ve tükenmişlik sendromunun aleksitimi ve bazı sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi, *Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi*, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

- Maslach, C., Schaufeli, W.B. ve Leiter, M.P. (2001). Job burnout, *Annu. Rev. Psychol.* 52, 397-422.
- Ok, S. (2002). Banka çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin iş doyumu, rol çatışması, rol belirsizliği ve bazı bireysel özelliklere göre incelenmesi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Özer, R. ve Gökçakan, Z. (1999). *Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik*, Rize : Rize Rehberlik Araştırma Merkezi Yayınları
- Savaşır, I. ve Şahin, N.H. (1997). *Bilişsel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara
- Sarros, J.C. ve Sarros, A.M. (1987). Predictor of teacher burnout, *The Journal of Educational Administration*, 25 (2), 216-230
- Sever, A.D. (1997). Hemşirelerin iş stresi ile başa çıkma yolları ve bunun sonuçlarının araştırılması, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taormina, R.J. ve Law, C.M. (2000). Approaches to preventing burnout: the effects of personal stress management and organizational socialization, *Journal of Nursing Management*, 8 (2), 89-99.
- Tümkiye, S. (1996). Öğretmenlerdeki tükenmişlik, görülen psikolojik belirtiler ve başa çıkma davranışları, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.